

FILOZOFICKÉ PREDPOKLADY VEDY

(K Szántóovej kritike „čistej vedy“)

Ján Bodnár, Filozofický ústav SAV, Bratislava

BODNÁR, J.: Philosophical Presuppositions of Science, *Filozofia* 29 (1974), No 2, p. 129—139

The paper is a contribution to the evaluation of the academician L. Szántó's participation in the development of Marxist thinking in Slovakia. It has been written at the occasion of his 80th birthday. The author first of all points at the academician L. Szántó's attitudes in the key question of the relation of philosophy and science. He investigates and evaluates positively his thesis of necessity of accepting the philosophical and, in a broader sense, the view-of-the-world presupposition of science. The science gets thus a deeper theoretical foundation and bonds with other activities of people in the sphere of culture as well as in the sphere of values.

Jednou z najcharakteristickejších črt našej doby je prudký rozvoj vedy a techniky a s tým spojené úsilie „organicky spojiť vymoženosti vedeckotechnickej revolúcie s prednosťami socialistickej hospodárskej sústavy, širšie rozvinúť nové formy spojenia vedy s výrobou, ktoré sú vlastné socializmu“.

Súčasný vedeckotechnický pokrok nie je len nebývalé tempo rozvoja vedných disciplín, pretvárania vedy na výrobnú silu, nielen automatizácia a kybernetizácia výrobnotechnických procesov, konštruovanie zložitých mechanizmov, automatov a pod. Je to aj proces overovania, prehodnocovania i ďalšieho prieskumu teoretických a metodologických základov vedy, vedeckého spôsobu myslenia v zornom poli spoločenských, ľudských a svetonázorových väzieb a súvislostí, ktoré v konečnom dôsledku dávajú vedeckotechnickému rozvoju zmysel a cieľ. Veda a technika totiž samy osebe nemajú zmysel, získavajú ho iba v súvislosti s celkovým spoločenským pohybom, vo vnútornej väzbe s hodnotami a ideálmi, ktoré zvyrazňujú buď progresívne alebo retardačné sily spoločenského vývinu danej etapy. V tejto súvislosti hovoríme, že veda a technika slúžia pokroku, progresívnym spoločenským silám, alebo slúžia reakčným agresívnym silám fašizmu, imperialismu a pod.

Uvedený aspekt má, podľa nášho názoru, rozhodujúci význam pre rozpoznanie základného a určujúceho zmyslu, vedeckotechnického progresu v súčasných podmienkach rozvoja našej civilizácie. Ako hlboko a výstižne ho postrehol akademik L. Szántó už pred vyše štyridsiatimi rokmi, svedčia jeho články a štúdie z tohto obdobia. Možno azda povedať, že jeho úvahy o filozofických, svetonázorových predpokladoch vedy, o spoločenských a triednych determinantoch vedeckého bádania patria k tým najzaujímavejším a súčasne i najaktuálnejším v jeho bohatej literárnej tvorbe.

1. *Filozofické predpoklady vedy.* Je všeobecne známe, že od samých začiatkov rozvoja moderného vedeckého bádania širili viacerí filozofi a teoretickí vedci najmä pozitivistickej orientácie heslo slobody vedy od filozofie a v širšom

zmysle slova od svetonázorových väzieb vôbec. Veda vraj nesmie byť determinovaná nijakými filozofickými ani svetonázorovými predpokladmi. Jej hlavným poslaním je odhaľovať a skúmať „čisté“ fakty, väzby medzi nimi a interpretovať ich v čistej podobe „vedeckých fak'ov“ v rámci daného a platného vedeckého systému. Vedca vraj nemajú zaujímať širšie súvislosti, ktoré implikuje ten alebo onen systém vedeckých poznatkov z hľadiska jeho praktických, spoločenských alebo etických dôsledkov. Brať na zreteľ dané dôsledky by pre vedca znamenalo obmedzenie bádania, experimentovania, znamenalo by vraj koniec vedy.

Nesprávnosť uvedeného postoja veľmi výstižne formuloval už F. Engels v diele *Dialektika prírody*: „Prírodovedci — píše Engels — sa domnievajú, že sa oslobodzujú od filozofie, keď ju ignorujú alebo na ňu nadávajú. No bez myslenia nepokročia ďalej a na myslenie potrebujú logické kategórie. Tieto kategórie však preberajú bez rozmýšľania z obyčajného vedomia takzvaných vzdelancov, ktoré je ovládané zvyškami dávno zastaraných filozofických systémov, alebo z tej trošky filozofie, ktorú povinne počúvali na univerzite (čo sú nielen úryvky, ale chaotická zmes názorov ľudí z najrozličnejších a zväčša najhorších škôl), alebo z nekritického, nesystematického čítania všemožných filozofických spisov, a preto nie sú o nič menej v područí filozofie, no zväčša, žiaľ, filozofie najhoršej, a tí, čo najviac nadávajú na filozofiu, sú otrokmi práve najhorších, z vulgarizovaných zvyškov najhorších filozofií“ (1, s. 167).

Engelsove slová sa stali východiskovým bodom polemiky L. Szántóa na stránkach časopisov *Tvorba proti názoru Brouka*, že „veda predstavuje nadtriednu zložku spoločnosti“. V krátkom článku uverejnenom v č. 29, s. 461, r. 1930 pod krycím menom Ladislav Ormis píše: „Ak niekto vyhlasuje, že o „vede proletárskej a buržoáznej by sme mohli hovoriť len vtedy, keby to tak bolo“ (t. j. keby veda skutočne bola determinovaná nejakým svetonázorom), znamená to byť v otázkach predpokladov vedeckého poznávania úplne na úrovni meštiackych vedcov, lebo marxisti jasne vidia filozofické predpoklady aj toho najexaktnejšieho vedeckého odvetvia, a tým súčasne aj triednosť týchto ideológií“ (2, s. 49).

Dôraz na filozofické svetonázorové predpoklady vedy je kľúčovým bodom marxistickej interpretácie vedy. Treba pozitívne hodnotiť úsilie progresívnych filozofov a vedcov v jednotlivých historických etapách, uvoľňovať priestor vedeckému bádaniu bojom proti náboženským predsudkom, idealistickým, metafyzickým koncepciám, prekážajúcim vedeckému pokroku, deformujúcim myslenie ľudí v základných otázkach poznania prírody, spoločnosti a človeka. Toto úsilie je preto aktuálne tak dnes, ako bolo aktuálne v antike, i v období renesancie. A predsa môže nadobudnúť nesprávnu, nebezpečnú podobu, ak je nesené snahou „oslobodiť“ vedu od filozofie vôbec, popierať svetonázorové predpoklady vedy, vedeckého bádania. V podstate totiž nijaká veda, ani v minulosti, ani dnes, nie je možná bez filozofických, svetonázorových predpokladov. Ide o *povahu, vedecký status týchto predpokladov*. Veľmi jasne to dokazuje súčasná situácia v prírodných vedách. Ak sa v tejto súvislosti často hovorí o „krízovom stave“, jeho pramene treba hľadať predovšetkým v zasta-

ranosti tradičných filozofických svetonázorových predpokladov, konkrétnejšie v kríze buržoáznej filozofie, metafyzického spôsobu uvažovania.

Takto charakterizoval situáciu v prírodných vedách akademik L. Szántó v článku uverejnenom v časopise Šíp r. 1935 (č. 8—10): „Len slepý, triedne slepý meštiak nevidí, že celý mohutný prúd objavov vo fyzike a astronómii potvrdzuje pravdivosť dialektického materializmu a ešte viac zužuje možnosť rozvíjať v nich metafyzické názory. Iba hluchý, triedne hluchý meštiak alebo ohlušený malomeštiak nepočuje svedectvo histórie, protvrádzajúce pravdivosť Leninovho poznania: „Fyzika leží v pôrodných kľúčoch — rodí dialektický materializmus.“

„Vo fyzike, ale aj v prírodných vedách vôbec prebieha proces krutého zvratu pojmov, na ktorých sa budovala doterajšia pyšná stavba prírodovedeckého svetonáhľadu. Boli odkryté nové zákonitosti, nové spôsoby výskumu, a všetko to nové nás núti ku kritickému prepracovaniu celej teoretickej fyziky.“

„Videli sme, že toto prepracovanie je už v prúde a deje sa v rámci boja dialektických protikladov. Fyzikálne bádania priviedli meštiackych učencov až k bráne dialektickomaterialistickej logiky a metódy, k priznaniu (nie k poznaniu!) ednoty protikladov (čas-priestor, hmota-energia atď.), k prijímaniu dialektiky protirečivej povahy tejto jednoty a pod. Priviedlo ich až k tomu, aby fyzici, ktorí nič nepočuli o dialektickom materializme, písali a hovorili o potrebe jednotného svetonáhľadu, o jedinej teórii poznania, o logike protikladných pojmov, aby videli v takejto syntéze jediné východisko z krízy. Súčasne sme však videli aj to, že títo ľudia nevedia prestúpiť prah brány ríše dialektického materializmu, nevedia riešiť protirečenia vo fyzike bez toho, aby týmto „riešením“ nevznikli nové, ešte neznesiteľnejšie protirečenia! Videli sme, že bez uvedomelej aplikácie metódy, noetiky a logiky dialektického materializmu je objektívna dialektika vývoja fyziky zdrojom bludov, ktoré potom vytvárajú možnosť, aby najobmedzenejšia a sociálne najuvedomelejšia časť meštiackych vedcov a inteligencie zaujímala k vede taký pomer, ako sme to na začiatku tohto článku ukázali: pomer fašistického barbarstva“ (2, s. 204—205).

Dôraz na filozofické predpoklady vedy nadobúda svoj pravý zmysel iba v súvislosti s filozofiou dialektického materializmu. Tento postoj bol akademikovi L. Szántóvi východiskovým bodom nielen kritiky koncepcie vedy bez filozofických predpokladov, kritiky buržoáznej filozofie vôbec, ale aj kritiky *pasívneho* vzťahu marxisticko-leninskej filozofie k vede, zastávaného vulgárnymi marxistami, vzťahu, ktorý Lenin označil výstižným slovom „chvostizmus“. „Marxizmus — píše L. Szántó v uvedenom článku v časopise Tvorba (1930, č. 29, s. 481) — *chce a musí* predurčovať takú metódu myslenia, ktorá v procese poznávania, t. j. v procese premeny objektívne existujúceho materiálneho sveta na svet ideový (poznávanie!), vedie najbezpečnejšie k adekvátnosti tohto ideového sveta so svetom materiálnym. Touto metódou je dialektický materializmus, ktorý je odrazom najzákladnejšej a najvšeobecnejšej formy existencie objektívnych skutočností v ľudskom mozgu. V tomto zmysle, a nie podľa názorov diletantských vulgárnych marxistov, ale podľa názoru samých osnova-

teľov marxizmu-leninizmu sú v princípe vyčerpané všetky vedecké objavy."

Ak nám na to niekto odpovie, že „veda nemôže byť nijakým svetonáhľadom tak determinovaná, aby bola len jeho aplikáciou, a aby vedcova práca spočívala len v tom — hľadať dôkazy jeho oprávnenia", musíme mu odpovedať: „Odrezávajúte si pod sebou konár, na ktorom sedíte." „Veď sovietski mechanisti (teda vulgárni marxisti) sú tí, ktorí harcujú za takéto chápanie významu metódy materialistických dialektov napr. v oblasti prírodovedy. Veď práve dialektici dokazujú proti mechanistom, že význam dialektickej filozofie marxizmu nie je vyčerpaný tým, ak post festum triumfálne zvoláme: hľa, aj tento nový objav dokazuje, že svetové deje sú vždy a všade dialektické! Práve materialistickí dialektici pranierovali tento názor mechanistov ako chvostizmus v prírodovede a dokazovali, že význam marxisticko-leninskej filozofie a metódy poznávania je omnoho väčší, že nie je pasívny, ale aktívny. Len ten, kto má nekalé úmysly, môže marxistom prišívaa za krk iný názor" (2, s. 48—49).

Otázka aktívneho vzťahu marxisticko-leninskej filozofie k vede je aj dnes jednou z najdôležitejších otázok rozvoja tak vedy, ako aj filozofie. Kvalitatívne zmeny v celkovej koncepcii, štruktúre a zamerania súčasného vedeckotechnického rozvoja, stimulovaná samou teoretickou povahou bádania v oblasti vedy, sú viazané na zmeny v celkovej kategoriálnej štruktúre vedeckého myslenia. Aktívny význam materialistickej dialektiky v danej súvislosti znamená filozofický výskum samých základov vedy, metodológie vedy, výskum základných kritérií vedeckej činnosti vôbec. To v podstate znamená výskum, gnozeologických, logických a ontologických základov vedy. Jeho všeobecná povaha jasne naznačuje, že sa nachádza mimo rámca tej-ktorej špeciálnej vednej disciplíny. Spomínaný výskum má kľúčový význam nielen pre vedu, ale aj pre tvorivé rozvíjanie samej filozofie dialektického materializmu.

2. *Kritika tzv. „čistej vedy"*. S tendenciami popierať filozofické predpoklady vedy úzko súvisia koncepcie propagované pozitivisticko-scienticky orientovaných filozofov a vedcov o „indefe rentnosti", o „čistej" vede. Myslí sa tým indiferentnosť voči spoločenskej, ideovo-politickej sfére spoločenského diania, voči svetonázorovým súvislostiam a väzbám. Aktuálnosť takýchto postojev je aj u nás všeobecne známa a najmä v nedávnom krízovom období sa markantne prejavila v úsilí o tzv. deideologizáciu vedy.

Idea „čistej vedy" je typickým prejavom idealistického objektivizmu a jej gnozeologické korene treba vidieť v absolutizácii tradičného typu racionality, v odtrhovaní teórie od praxe. V ideovej sfére je jednoznačne namierená proti marxistickej koncepcii podmienenosti vedy, vedeckého bádania svetonázorovými a triednymi determinantmi. U nás sa najčastejšie prezentuje v podobe tézy, že poznatkový materiál z jednotlivých špeciálnych vedných odborov treba považovať v jeho súhrne za postačujúci prostriedok na riešenie všetkých, teda aj svetonázorových problémov. V podstate ide o pokus likvidovať filozofiu ako disciplínu zovšeobecnejúcu vlastnými metodologickými postupmi poznatkový materiál jednotlivých špeciálnych vedných odborov, integrujúcu sféru vedy s inými aktivitami ľudskej činnosti napr. v oblasti kultúry umenia hodnôt

a pod., umožňujúcu takto dávať ideový rámec pri formovaní celkovej svetonázorovej orientácie ľudí.

Akademik Szántó venoval kritike koncepcie tzv. „čistej vedy“ sústavnú pozornosť. Pre neho marxistu bola neprijateľná myšlienka vedy, ktorá by nebola nijako determinovaná záujmami spoločnosti, charakterom jej triednej štruktúry, triedneho boja v rámci danej spoločenskej formácie. V článku *Veda v službách buržoázie a proletariátu*, uverejnenom v *Dave V* (1932 č. 9–10, s. 142–144) pod krycím menom Ján Krokavec, píše: „Ako k podstate kapitalistického bytia patrí rozpoltenosť ľudskej činnosti na fyzickú a duševnú prácu, tak fyzickou charakteristikou kapitalistickej vedy je jej delenie na čistú vedu a aplikovanú vedu. Čistotu vedy chápú potom jej prívrženci takto: veda nepodlieha nijakým spoločenským vplyvom, podrobuje sa iba absolútnym záujmom vedeckého procesu, podlieha iba vnútornej logike svojho vývoja. Čistota vedy znamená, že veda je absolútne netendenčná a indiferentná, že podáva pravdu kvôli pravde a nijaké svetské záujmy sa jej netýkajú. Čistota vedy sa chápe ďalej tak, že veda si nestavia nijaké ciele, nijaké praktické úlohy, ale skúma len a len príčiny a príčinnostné pomery sveta. Je len pochopiteľné, že k čistote vedy patrí aj to, že veda je úplne objektívna, stojí nad históriou a nad triednymi záujmami, že je úplne a absolútne apolitická“ (2, s. 125–126).

Uvedený postoj celkom správne charakterizuje ako objektivismus. Jeho charakteristika je veľmi výstižná a mimoriadne aktuálna:

„a) Objektivista sa vyznačuje krajnou abstraktnosťou, nemá triedne názorové stanovisko a neanalyzuje triedny obsah skúmaných teórií.

b) Objektivista sa vyznačuje nekonkrétnou analýzou danej historickej situácie, danej konkrétnej skutočnosti určitej krajiny, daných konkrétnych foriem a stavu triedneho boja.

c) Objektivista sa obmedzuje a uspokojuje s dôkazom o nevyhnutnosti daného procesu a neodhaľuje jeho vnútorné protirečivosti, neprístupuje k nim z názorového stanoviska a určitých triednych záujmov.

d) Objektivista nechápe nevyhnutnosť jednoty logického a historického, teoretického a triedneho pri analýze určitých spoločenských javov a teórií. Ku skutočnosti sa správa pasívne a pozorovateľský (anschauende Subjekt)“ (2, s. 126).

Popri objektivizme vo vede, ktorý v konečných dôsledkoch absolutizuje funkciu exaktného prírodovedného bádania, fetišizuje základné metodologické postuláty formalizujúcich a kvantifikujúcich procedúr a v súvisiacich so súčasným vedeckotechnickým pokrokom vyvoláva, najmä v kapitalistickom svete, nálady scientistického a technokratického optimizmu, akademik Szántó si všima aj jeho protipól, rovnako jednostranný, škodlivý v rozvoji vedeckého bádania – subjektivismus a relativizmus v súčasnej vede. V podstate je zameraný, ako reakcia na objektivismus a z neho vyplývajúci kult vedy, proti všetkým pozitívnym hodnotám vedy a vedeckého bádania, proti zdravým ambíciám vedy a techniky rozvíjať úroveň ľudského poznania, pomáhať ľuďom v boji za zlepšovanie životných podmienok, za spoločenský pokrok. Jeho základom je

skepsa, nedôvera v možnosť stále hlbšieho prenikania ľudského poznania do tajov obklopujúcej nás reálnej skutočnosti. Proti racionálnemu poznaniu stavajú kult intuície, mystiky, náboženskej viery, proti správnej koncepcii racionality stavajú koncepciu, ktorá je svojou podstatou iracionálna (M. Heidegger, K. Jaspers, G. Marcel a i.).

L. Szántó správne odhaľuje myšlienkové i spoločenské korene tak objektivismu, ako aj subjektivismu a relativizmu vo vede. „Marxisticko-dialektická filozofia — píše — prekonáva objektivismus a subjektivismus meštiackej vedy; objektivismus tým, že vychádza z aktívnej skutočnej pozície revolučnej triedy, t. j. proletariátu, že svet pozmeňujúci proletariát je tým historickým subjektom, očami a zmyslami ktorého sa svet aj poznáva; subjektivismus prekonáva tým, že nepochybuje a nepopiera objektívnu skutočnosť, ale považuje poznanie za odraz podstaty tejto skutočnosti v mozgu ľudí, pevne sa držiac objektívnych faktov a skutočnosti. Avšak uspokojiť sa iba s takýmto riešením znamenalo by ostať v oblasti teoretickej činnosti. Proletariát však nepotrebuje vedu kvôli vede. Revolučný proletariát potrebuje vedu na rýchlejšie, ľahšie, istejšie budovanie socializmu. A preto je potrebné, aby toto dialektické zjednotenie subjektu a objektu, teórie a praxe, vedy a budovania socializmu v teoretickej oblasti dostalo svoj adekvátny výraz aj v oblasti ekonomickej a organizačnej, slovom, v oblasti produktívnej činnosti. Takýmto výrazom jednoty vedy a produktívnej praxe je organizačný proces smerujúci k prekonaniu kapitalistickej rozdielnosti fyzickej a rozumovej práce” (2, s. 128—129).

Szántóova kritika objektivismu a subjektivismu mimoriadne presne postihuje samu podstatu nesprávnych postojov k vede a technike. Ukazuje, že spoločenské a ideové súvislosti týchto postojov úzko súvisia s atmosférou, ktorá vo vyspelých kapitalistických krajinách tvorí objektívnu brzdu takého využitia pokroku v oblasti vedy a techniky, ktoré by prinášalo životnú istotu, vieru v budúcnosť, všestranný rozvoj človeka.

Marxistické východisko z protikladných hľadísk objektivismu a subjektivismu vo vede nachádza akademik L. Szántó v *princípe straníckosti vedy*: „Princíp straníckosti vedy, ako ho sformuloval Lenin, spočíva teda v tom, že na konkrétnych prípadoch novej historickej epochy dokázal obmedzenosť objektivismu, ktorý vedie k velebeniu panujúcej triedy, a súčasne aj obmedzenosť subjektivismu, ktorý degeneruje spoločenskú vedu na morálne kázanie.

Straníckosť dialektického materializmu nie je však jednoduchou syntézou subjektivismu a objektivismu, nie je zmierením týchto protikladných hľadísk. Hľadisko marxizmu-leninizmu je hľadisko vyššie, hľadisko, ktoré vznikne prekonaním aj objektivismu aj subjektivismu. Dialektický materializmus prekonáva objektivismus tým, že je stanoviskom, metódou a logikou objektívno-revolučného spoločenského subjektu, t. j. robotníckej triedy, a subjektivismus prekonáva tým, že sa pevne drží objektívnej skutočnosti, objektívnych faktov” (2, s. 276).

XIV. zjazd KSČ a ideologické pléna na konci minulého roku položili veľký dôraz na skutočnosť, že v súčasnosti vystupuje do popredia ideologická funkcia vedy, poslanie vedy ako zdroja vedeckého svetonázoru. Táto funkcia sa uplatňuje v takej miere, v akej rastie úsilie v súčasnom triedne rozdelenom svete vyhnúť sa vojnovým konfliktom, hľadať mierové cesty riešenia sporov, aktivizovať mierové sily vo svete. Ideologická zložka sa aktivizuje aj ako výraz obrovských pokrokov v oblasti vedeckého bádania a ich dosahu na formovanie vedeckého svetonázoru ľudí. Aktivizuje sa práve tak u nás, ako aj v západnom svete na pozadí zápasu medzi silami pokroku a reakcie, silami socializmu a kapitalizmu. Jej význam si v plnej miere uvedomili aj odporcovia marxizmu-leninizmu. Svedčí o tom nová stratégia a taktika ich boja proti vplyvu marxistickej ideológie, v ktorej sa svetonázorová funkcia vedy premieta v rôznych polohách ako súčasť „vedeckých“ výskumov, „vedeckého“ pôsobenia na rôzne sociálne triedy a vrstvy kapitalistickej spoločnosti. V súčasnej dobe pracujú v USA a v západnej Európe, najmä v NSR, desiatky inštitúcií akademického typu, ktorých profesionálnym zameraním je produkcia a riadenie ideologických zbraní proti marxizmu-leninizmu, proti socializmu.

Jednou z týchto ideologických zbraní je aj *myšlienka odtrhnutia vedy od ideológie*. Možno povedať, že boj okolo poňatia ideológie ako fenoménu duchovného boja v súčasnom svete a heslo „deideologizácie“ marxizmu-leninizmu tvoria jednu zo základných téz svedčiacich o kontinuite revizionizmu.

Nevyhnutnosť odtrhnutia ideológie a politiky od vedy sa teoreticky zdôvodňuje predovšetkým tvrdením, že ideológia a politika sú údajne fakty, ktoré nemožno hodnotiť podľa kritéria pravdivosti, a preto nemôžu byť výsledkom vedeckého poznania. Veda, naopak, stojí vraj nad historickým pohybom, nad spoločenským vývojom a nemožno ju triedne hodnotiť. Možno sa stretnúť ďalej s tvrdením, že straníckosť zbavuje vedca slobody myslenia, obmedzuje ho istými ideologickými požiadavkami, a tým narúša vedecký charakter skúmania. „Treba sa nám teda — píše v tejto súvislosti akademik L. Szántó — vracáť k Leninovi a učiť sa od neho byť straníkmi vo vede, filozofii a v celom svojom myslení a konaní. Lenin odhaľoval, že za tzv. apolitíčnosťou, netendenčnosťou a objektivizmom buržoáznej vedy je skrytá kapitalistická triednosť, ktorá sa prejavuje nielen v tom, že táto veda slúži kapitalistickej triede, dostáva a rieši úlohy tejto triedy, ale okrem toho aj v tom hlbšom zmysle, že triedny charakter má aj svojím vnútorným obsahom“ (3, s. 30—31).

Otázkami vzťahu vedy a ideológie, vymedzeniu pojmu triednosti vo vede venoval akademik L. Szántó zvýšenú pozornosť už vo svojich literárnych začiatkoch. Je pozoruhodné, ako výstižne a pritom precízne vymedzuje pojem triednosti vedy už r. 1930 v spomínanom článku *Nadtriednosť vedy a čo s ňou rázi*. Píše: „Tu treba znova opakovať, že triednosť vedy nie je vo výbere vedeckých faktov podľa princípu, či sa ten alebo onen vedecký fakt hodí na podporu politickoeekonomických záujmov triedy, ku ktorej patrí. Považovať takýto

názor za marxistický je vulgárny marxizmus! Podľa správne chápaného marxizmu triednosť vedy sa ukazuje v tom, či jej metóda poznávania prináša také poznatkové výsledky, ktoré sú adekvátne skutočnosti, a teda použiteľné na cieľavedomé potreby, a či nie, či tá alebo oná metóda vedeckého poznávania siača na to, aby poskytovala nielen vysvetlenie prírodných zjavov, ale aj také vysvetlenie, ktoré (tým, že je adekvátnym prevedením materiálneho sveta na svet ideový) by mohlo byť aj bezpečným návodom k praxi, smerujúcej k pozmeneniu tohto sveta. Je to preto, že proletárska trieda jedine v marxizme poznala túto svoju potrebnú metódu poznávania...; tu proletariát poznal, že je nositeľom nielen vyššieho typu hospodárskeho a sociálneho poriadku, ako je buržoázny, ale že je súčasne aj nositeľom vyššieho typu a spôsobu ľudského poznávania, myslenia, a že každý pokus o znešvárnenie tejto jeho metódy poznávania (materialistickej dialektiky) je prejav proletariátu nepriateľský" (2, s. 50—51).

V inej úvahe prehlbuje chápanie pojmu triednosti vedy takto: „Bolo by však veľkou chybou, keby sme triednu povahu vedy obmedzovali iba na spoločenské vedy, a nevideli by sme v podstate rovnakú triednosť aj v povahe iných vedeckých odborov, napr. v prírodných vedách, vo fyzike, chémii, v matematike, v technológii atď. Marxova a Engelsova charakteristika triednosti ideológie nevynecháva tieto disciplíny, ale ich zhŕňa. Marx a Engels pracovali na tom, aby podobne, ako to urobili v oblasti spoločenskej vedy, dali aj v týchto oblasťach konkrétny príklad, ako ich prebudovať na nový a vyšší základ" (2, s. 124).

Teória netriednosti vedy, „zániku ideologického veku" a heslo deideologizácie sa v západnom svete zvlášť intenzívne šíria od polovice päťdesiatych rokov. Na sympóziu medzinárodnej asociácie buržoáznej inteligencie, na tzv. Kongrese za slobodu kultúry v Miláne v septembri r. 1955 mimoriadne silne zaznela fráza o „zániku ideológie". Táto fráza sa postupne stávala hlavnou platformou celého smeru v západnom filozofickom myslení.

U nás, ako je známe, bolo heslo deideologizácie zamerané predovšetkým proti samému marxizmu ako teórii. „Oficiálne" bolo vyhlásené r. 1965 v diskusii na stránkach Literárnych novín, a to v téze o tzv. „deformácii marxizmu", pričom podstata tejto deformácie mala podľa Svitáka spočívať v premene marxizmu z vedy na ideológiu. Pritom termín ideológia sa interpretoval ako „falošné vedomie".

Koncepcie deideologizácie marxizmu, napriek deklarativným snahám jej propagátorov pozdvihnúť pozície dialektického materializmu ako vedy, sú v skutočnosti namierené proti revolučnej, aktívnej podstate marxizmu, lebo základom protikladov vedy a ideológie je protiklad teórie a praxe a požiadavka odtrhnutia vedy od ideológie je vlastne požiadavka odtrhnutia marxistickej teórie od praxe komunistickej prestavby spoločnosti. Požiadavka odtrhnutia marxistickej teórie od praxe komunistickej výstavby, od revolučného hnutia a od politiky, snahy stavať vedecký marxizmus proti politike a revolučným úlohám proletariátu nemožno chápať inakšie ako požiadavku vyvrátiť marxizmus ako činnú,

pretvárajúcu stránicu a vedeckú ideológiu, ktorá najmä vďaka svojej aktívnosti a revolučnosti predstavuje základný predpoklad formovania skutočne vedeckého svetonázoru ľudí našej epochy.

Svetonázor je rozhodujúcim faktorom v činnosti, v myslení i cítení ľudí. Zvýrazňuje ich postoje v základných prejavoch spoločenského a individuálneho života, vo vzťahu k materiálnej i duchovnej skutočnosti. Je základom hľadania zmyslu života, hodnotovej orientácie, rozhodovania sa. Je jedinečným prejavom ľudskej osobitosti, vlastným iba človeku. Umožňuje nám dešifrovať zmysel historických zápasov o pokrok, nazrieť do tajomstiev ľudských tragédií, ale aj heroizmu, obetovania, strádania, nadľudských činov.

Je preto prirodzené úsilie od najstarších čias — pôsobiť, ovplyvňovať svetonázor ľudí v súlade so sociálnymi, ekonomickými, politickými a filozofickými názormi, etickými a estetickými hodnotami tej-ktorej spoločenskej triedy v danej historickej etape. Práve vo svetonázore ľudí sa stali tieto názory spoločenskou silou formujúcou jednotlivé historické obdobia ľudských dejín, grupujúcou ľudí do tábora pokroku a reakcie.

A tak je to aj dnes. Výsizne to povedal s. Pezlár v referáte na ideologickom pléne ÚV KSS v novembri minulého roku: „XXIV. zjazd KSSZ upriamil pozornosť komunistov na skutočnosť, že v podstate nejestvuje oblasť spoločenského života, v ktorej by sa neodohrával ostrý ideovo-teoretický a politický zápas medzi silami pokroku a reakcie vo svetovom rozsahu.“ Tento zápas medzi silami pokroku a reakcie zvýrazňuje jednak odlišné, jasne vyhranené svetonázorové pozície a jednak úsilie o vplyv na svetonázor ľudí dnešnej doby. Tento boj sa vedie najrozmanitejšími prostriedkami, aj takými, aké história doteraz nepoznala. Práve ony dávajú súčasnému boju o svetonázor ľudí určitú osobitosť a špecifickosť.

Žijeme totiž v čase, keď život ľudí našej planéty prechádza obrovskými premenami. Ich dominujúcim a určujúcim znakom vo sfére spoločenského bytia je revolučný proces socialistickej a komunistickej prestavby základných predpokladov civilizovaného života, vo sfére poznania je to utváranie nového vedeckého obrazu sveta na základe prevratných objavov v oblasti prírodovedy. Charakter uvádzaných premien v súčasných podmienkach vedeckotechnického a spoločenského rozvoja nadobúda rozmer, ktorý dávajú svetonázorovej orientácii ľudí alternatívy, pred akými ešte v dejinách nestáli. Na jednej strane je tu alternatíva oslobodenia človeka od všetkých doterajších foriem útlaku a odcudzenia, komplexného rozvinutia jeho tvorivých schopností, jeho osobnosti, vybudovania beztriednej komunistickej spoločnosti, na druhej strane alternatíva totálnej deštrukcie podmienok života ako dôsledok možného použitia ničivých prostriedkov, ktoré majú dnes ľudia k dispozícii. V súčasných podmienkach ťažko kapitalizmus nepredstavuje len systém vykorisťovania, útlaku a odcudzenia, ale aj systém motivácií a vplyvov formujúcich také vlastnosti ľudí, ako egoizmus, brutalita, cynizmus. Ich uplatňovanie za pomoci moderných prostriedkov vedy a techniky v honbe za ziskom, prestížou a pod. ohrozuje samy základy ľudskej civilizácie.

Vedecký svetonázor musí nevyhnutne stáť na poznatkoch špeciálnych vedných disciplín. Avšak žiadna špeciálne vedná disciplína osobitne, ako ani *súhrn* poznatkov jednotlivých špeciálnych vedných odborov nemôže tvoriť svetonázor. Je nevyhnutne potrebná syntetizujúca a integrujúca funkcia filozofie, ktorá vo zovšeobecnenej polohe a špecifickými metódami vnútorne viaže poznatkový materiál vedy s etickými, estetickými ideálmi, určuje miesto a zmysel samej vedy v globálnom svetonázorovom pohľade na základné otázky spoločenského a individuálneho života ľudí. Takúto funkciu na vedeckom základe plní dnes iba marxistická filozofia. Pokusy likvidovať práve túto svetonázorovú funkciu filozofie majú jasné ideologické a politické ciele zamerané proti podstate marxizmu-leninizmu. Nijaké tézy tzv. scientistov a technokratov, povyšujúce vedeckotechnický rozvoj za jediného a určujúceho činiteľa dejín, nijaká ich fetišizácia a absolutizácia vedy nemôže zostrieť základný charakter našej epochy, ktorý je určený zákonitostami triedneho boja, boja o víťazstvo socializmu nad kapitalistickým spoločenským poriadkom, za socialistickú a komunistickú prestavbu našej civilizácie.

Ak dosiahneme to, že naša vedecká práca bude preniknutá vedomím — citujem slová s. Husáka na XIV. zjazde KSČ — že „politika strany predstavuje tvorivú marxisticko-leninskú odpoveď na základné politické, ekonomické, ideologické i etické problémy našej doby, našich národov“, stane sa celá naša veda prenikavou zbraňou v boji za víťazstvo socializmu a komunizmu.

O takéto chápanie vedy sa usiloval vo všetkých svojich prácach po celý svoj doterajší život akademik Ladislav Szántó.

Literatúra

1. ENGELS, F.: Dialektika prírody, Bratislava 1963.
2. SZÁNTÓ, L.: Vybrané state, Bratislava 1958.
3. SZÁNTÓ, L.: Čo nám treba, Bratislava 1963.

ФИЛОСОФСКИЕ ПРЕДПОСЫЛКИ НАУКИ

Ян Боднар

Статья посвящена оценке вклада академика Л. Санто в развитие марксистской мысли в Словакии. Она была написана по случаю 80-летия со дня рождения Л. Санто. Автор в ней прежде всего обращает внимание на позиции акад. Л. Санто, занимаемые им в ключевом вопросе о взаимоотношении философии и науки. Он исследует и позитивно оценивает его тезис о необходимости акцептования философских и в более широком смысле слова мировоззренческих предпосылок науки. Это дает науке более глубокую теоретическую основу и связь с другими активностями людей как в области культуры,

так и в области ценностей. Наука, создаваемая на философских предпосылках марксизма, получает позитивный смысл в общих прогрессивных тенденциях общественного развития.

С тезисом о философских предпосылках науки связана и другая идея, развиваемая акад. Л. Санта уже 40 лет тому назад, идея о несовместимости концепции так называемой чистой науки с марксизмом. Наука для науки не имеет смысла, а объективизм в науке является лишь скрытым акцептованием метафизических философских предпосылок науки, как это показывает позитивизм и другие направления немарксистской философии.

ÜBER PHILOSOPHISCHE VORAUSSETZUNGEN DER WISSENSCHAFT

Ján Bodnár

Diese Studie, die anlässlich des 80. Geburtstages des Akademiemitgliedes Ladislav Szántó geschrieben wurde, ist eine Würdigung seines Beitrags zur Entwicklung des marxistischen Denkens in der Slowakei. Der Verfasser der vorliegenden Studie betrachtet vor allem L. Szántó Stellungnahme zu so einem wesentlichen Problem, wie es das Verhältnis zwischen Philosophie und Wissenschaft darstellt. Er untersucht L. Szántó These über die Notwendigkeit die philosophischen und in einem weiteren Sinne weltanschaulichen Voraussetzungen der Wissenschaft anzuerkennen und schätzt sie positiv ein. Die Wissenschaft gewinnt so eine tiefere theoretische Basis und Bindungen zu anderen Gebieten der menschlichen Tätigkeit, zu den Gebieten der Kultur ebenso wie auch zu den anderen. Eine auf den philosophischen Grundlagen des Marxismus aufgebaute Wissenschaft erlangt ihren positiven Sinn im gesamten progressiven Verlauf der gesellschaftlichen Entwicklung.

Mit der These über die philosophischen Voraussetzungen der Wissenschaft ist auch ein anderer Gedanke verknüpft, den L. Szántó bereits vor vierzig Jahren entwickelt hat — der Gedanke über die Unvereinbarkeit der Konzeption der sogenannten reinen Wissenschaft mit dem Marxismus. Wissenschaft nur der Wissenschaft halber ist sinnlos und Objektivismus in der Wissenschaft ist nur eine verhüllte Annahmen der metaphysischen philosophischen Voraussetzungen der Wissenschaft, wie es der Positivismus und andere Richtungen der nichtmarxistischen Philosophie beweisen.